

ČLANCI

UDK: 316.4(430)"1914"

32:94(430)"1914"

doi: 10.5937/crimen2002107V

ORIGINALNI NAUČNI RAD

PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 16. 4 .2020. / 23. 6 . 2020.

Slobodan Vuković*

MOBILIZACIJA ZA RAT U DRUGOM RAJHU I „IDEJE IZ 1914”

Apstrakt: U članku se analizira politička i društvena klima u nemačkom društvu u vreme izbijanja Velikog rata i reakcija na rat intelektualne elite. Rat se u svim interesnim grupama proglašava za odbrambeni zbog „opkoljavanja” Rajha od strane sila Antante i odbrane od „varvarskog istoka”. Intelektualna elita listom podržava rat. Radi pravdanja i legitimisanja označava ga kao sukob ideala Francuske revolucije (sloboda, jednakost, bratstvo), nasuprot „Ideja iz 1914” (dužnost, red, pravda). „Ideje iz 1914” su, najkraće rečeno, utemeljene protiv engleskih „trgovačkih duša”, francuske „galske površnosti” i „slovenskog despotizma”. „Ideje iz 1914” izrodile su Apel civilizovanom svetu u kojem se nemački intelektualci solidarišu s nemačkom vojskom, poriču da je Nemačka izazvala rat, da je prekršila neutralnost Belgije i da je njena vojska izvršila zločine i kulturni varvarizam. Intelektualna elita je, pored političke elite, trgovinskih i industrijskih udruženja i mnogobrojnih klubova, podržala politiku osvajačkih ratnih ciljeva i zagovaranje teritorijalne aneksije u korist Nemačke.

Ključne reči: Veliki rat, intelektualna elita, Ideje iz 1789, Ideje iz 1914, militarizam, ratni cilj, aneksija.

Nakon ujedinjenja i stvaranja Kajzerrajha u Nemačkoj je korak po korak stvorena društvena klima, nametnuta od strane političke, privredne i kulturne elite koja je podržavala carstvo i dinastiju Hoencolerna (ili obrnuto koja je dala pečat Rajhu), da je njeni društveni razvoj i vrednosni sistem samosvojni, da su nosioci tog sistema posvećeni dobrobiti mira, civilizacije i kulture i da za ostvarenja tih vrednosti ona ima pravo na rat. A posebno da ima pravo, što je u javnoj upotrebi podvlačeno, na „odbrambeni” rat. To stanovište je bilo široko prihvaćeno od svih aktera na političkoj sceni: počev od kajzera, preko kancelara, političkih partija, mnogobrojnih udruženja i klubova („patriotskih udruženja”) i naučne, kulturne i privredne elite do najvećeg dela običnih građana.

---

* Naučni savetnik, Institut za društvene nauke (u penziji), sloba5.vukovic@gmail.com.

Ovde treba imati u vidu da je svaki rat koji je u poslednja dva veka započinjala Nemačka ili učestvovala u njemu, od strane političke i dominantnog dela kulturne elite proglašavan za odbrambeni. Navešćemo nekoliko primera. Nemački rat protiv Sovjetskog Saveza, koji je pokrenut nakon što je cela Evropa sem Britanskih ostrva bila pokorena, za Noltea je odbrambeni.¹ Za istoričara Andreea Hilgrubera (Andreas Hillgruber) Istočni front je „patriotska samoodbrana”.² Po uticajnom novinaru *Die Zeit*-a Robertu Lajhtu (Robert Leicht) „ne postoji nikakvo ograničenje na samoodbranu [ako postoji] neposredna opasnost po sopstvenu bezbednost pri vojnim operacijama u drugim zemljama”.³ Roman Hercog (Roman Herzog), predsednik Nemačke 1994–1999, će agresiju na Srbiju obrazlagati „samoodbranom trećeg lica”.⁴ Nakon početka agresije na Srbiju, da bi se ona opravdala, Ekart Vertebah (Eckart Werthebach), bivši nemački ministar policije kaže: „Ako sukobi u Jugoslaviji potraju, ne mogu se isključiti čak ni sa nama”. Najveća potencijalna pretnja Nemačkoj su jugoslovenske tajne službe (odakle proističe da je Nemačka prinuđena na samoodbranu).⁵ Zatim, u *Der Spiegel*-u dve nedelje nakon početka agresije na Srbiju, da bi je opravdao, spekulise da srpska tajna služba ima veliko prisustvo u Bonu, čime ugrožava Nemačku.⁶ Peter Štruk (Peter Struck, 1943–2012), iz SDP-a, nemački ministar odbrane 2002–2005, da bi opravdao nemačko vojno angažovanje u Avganistanu izjavljuje: „Nemačka se brani i u Hindu Kušu” (planinski lanac u blizini avganistansko-pakistanske granice).⁷

Klima koja je stvorena u *Idejama 1914* [*Ideen von 1914*], uticala je na zločine počinjene u Istočnoj, Jugoistočnoj i Zapadnoj Evropi. Veliki rat je progutao, prema procenama, oko 35 miliona života, najviše civila. Bio je najveća klanica u dotadašnjoj istoriji. Ubijanje i vešanje odvijalo se na svakom čošku.⁸ Srbija je u ratu izgubila 28% stanovnika. Samo u prvih šest meseci rata na balkanskim prostorima Austrougari su, prema Antonu Holceru (Anton Holzer), povešali i pogubili između 35.000 i 40.000 civila,⁹ a to znači pretežno Srba, protiv kojih je vođen „brutalni kazneni i represivni rat”.¹⁰ Slično je bilo na Italijanskom i Istočnom frontu. U Belgiji je kod Dinana od avgusta do oktobra 1914. ubijeno 6.427 civila.¹¹ Nasuprot iznetim činjenicama, nemački istoričar Oliver Janc (Oliver Janz), da bi umanjio brutalnost

1 E. Nolte: „Die Vergangenheit, die nicht vergehen will”, *FAZ*, 6. 06. 1986.

2 A. Hillgruber /1986/: *Zweierlei Untergang: Die Zerschlagung des Deutschen Reichs und das Ende des europäischen Judentums*, Berlin: Siedler, p. 24.

3 R. Leicht: „Wann darf der Helm blau oder grün sein?”, *Die Zeit*, 50/1991, p. 9.

4 „Krieg bedeutet Frieden”: <http://www.falky.de/AkgB/M2.html>.

5 A. Baumann: „Beckstein warnt vor Serben-Gewalt”, *Die Welt*, 29. 03. 1999.

6 C. C. Mahlzahl: „Suche nach Quellen”, *Der Spiegel*, 15/1999, p. 29.

7 *Frankfurter Rundschau*, 2. 06. 2005; nav. prema: N. Paech: „Deutschland wird am Hindukusch verteidigt?”: http://www.frsh.de/fileadmin/schlepper/schl_32-2/s32_22-23.pdf

8 A. Holcer /2015/: *Dželatov smešak: Nepoznati rat protiv civilnog stanovništva 1914–1918*, Novi Sad: Prometej; Beograd: RTS; A. Holzer: „Fotos belegen brutalen Krieg gegen Zivilbevölkerung”, *Focus*, 28. 08. 2014.

9 M. Kazimirović – H. Hautman /2015/: *Krvavi trag Velikog rata*, Novi Sad: Prometej; Beograd: RTS, p. 189.

10 A. Holzer: „Der Krieg gegen Zivilisten. Fotografien aus dem Ersten Weltkrieg”, *Kakanien*, 23. 12. 2002.

11 V. Ullrich: „Krieg der Worte, Kampf der Bilder”, *Die Zeit*, Nr. 27/2004.

Austrougara, a time i Nemaca, navodi da je u Srbiji u prvim nedeljama avgusta masakrirano 4.000 srpskih civila.¹² Savezna Republika Nemačka se 2001. javno izvinila potomcima žrtava ratnih zločina kod Dinana.¹³ Austrijska i nemačka vlada potomcima srpskih civilnih žrtava, nikada se nisu izvinile. U ratu protiv Srbije izvršeni su mnogi zločini,¹⁴ za njih nisu važile ratne konvencije.¹⁵ U pokušaju da se spreče budućí ratovi u Parizu je 27. avgusta potpisan od strane vodećih svetskih sila *Kellogg-Briand Pact*. Potpisnice su pristale da se odreknu rata kao instrumenta nacionalne politike i da sve međunarodne sporove rešavaju mirnim putem. Paktom nisu zabranjeni ratovi za samoodbranu. Japan (jedan od potpisnika), ga je prekršio 1931. napadom na Mandžuriju. O nemačkom poštovanju pakta suviše je govoriti.¹⁶

Počinjena zverstva činjena su po uzoru na metode skovane u kolonijalnim ratovima, inoviranom eugenikom i socijalnim darvinizmom koji je u skladu proklamovane „borbe za opstanak” podržao ideju o nacionalnoj i kulturnoj superiornosti viših rasa. Primera ima više. Navešćemo jedan. Kada je kajaer Vilhelm II (Kaiser Friedrich Wilhelm, 1859–1941) ispraćao (avgusta 1901) Nemačku kaznenu ekspediciju u okviru Ekspedicije osam nacija na Peking – da bi ugušili Boksterski ustanak – u poznatom Hunovom govoru [Hunnenrede] postrojenim vojnicima ponovio je dve omiljene floksule Zapada i jedno uputstvo (naredbu): (1) „svi se bore za jednu stvar, za civilizaciju”; (2) „U sredinu najdubljeg mira – nažalost, ne iznenađuje me – baklja rata je bačena (...) Nemačka zastava je uvređena (...) To zahteva uzornu kaznu i osvetu” i (3) „Zatvorenike nećete uzimati. Ko vam padne u ruke, lišite ga života”.¹⁷ Slično je činjeno u svim kasnijim ratnim krizama i nemačkim vojnim osvajajčkim operacijama.

* * *

Nakon početka rata 1. avgusta 1914. ratna euforija je zahvatila sve slojeve nemačkog i austrijskog društva – slavodobitno su i s oduševljenjem pozdravili početak rata: „nakon godina dosadnog iščekivanja; [došao je u narodu] osećaj, nakon godina prisilne pasivnosti, oslobođenje”.¹⁸ Kajzerrajh je sebe namerno shvatio [i nemačkoj javnosti se predstavio] kao predstavnika i nastavljača pruskih „vrlina”.¹⁹ To

12 O. Janc /2014/: 14. *Veliki rat*, Novi Sad: Prometej; Beograd: RTS, pp. 155–156.

13 N. Milne: „The ‘Rape of Belgium’ Revisited”, <http://www1centenary.oucs.ox.ac.uk/?p=2793>

14 A. Rajs /2000/: *O zločinima Austrougara–Bugara–Nemaca u Srbiji: 1914–1918*, Beograd: Istorijski muzej Srbije.

15 Primoravanje zatvorenika da rade pod neprijateljskom vatrom, upotreba rasprskavajućih zrna, bombardovanje nebranjnih mesta, korišćenje civila kao zaklona, ubijanje talaca, osude za rat, promene zakona, povrede slobode savesti, zabrana upotrebe ćirilice, ukidanje moratorijuma, depresacija novca, nametanje ratnih poreza, pljačka crkava, biblioteka i muzeja, regrutovanje Srba za ratišta, povreda časti porodice, silovanje i kod Bugara, pored navedenog, prodaja ženskog roblja, mučenje, teranje na kuluk, paljevine, denacionalizacija. M. Milojević /1988/: *Povreda ženevskih i haških konvencija u Srbiji – u: Srbija 1917*, zbornik radova, knj. 6, Beograd: Istorijski institut SANU, p. 33.

16 <https://www.britannica.com/biography/Aristide-Briand>

17 Kaiser Wilhelm II on German Interests in China; https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Kaiser_Wilhelm_II_on_German_Interests_in_China.

18 H. Maier /1990/: *Ideen Von 1914 – Ideen von 1939?*, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 38. Jahrg., H. 4, p. 530.

19 W. Kruse: „Kriegsideologie und moderne Massenkultur”, *bpb*, 6. 05. 2013.

je bilo u skladu sa stvorenim i široko raširenim *mitom* u svim interesnim grupama, nakon za samo šest godina tri pruske pobjede, o *nemačkoj vojnoj nepobedivosti*²⁰ i raširenim *mitom* među kulturnom i naučnom elitom o *nemačkoj kulturnoj izuzetnosti*: Nemačka je „nacija kulture” (Majneke) i Nemcima kao jedinim nasljednicima grčke kulture (Niče).

Kajzer Vilhelm II je 1. avgusta 1914. godine, nakon objave opšte mobilizacije, opasnog stanja i objave rata Rusiji, s balkona Berlinskog dvorca održao govor: „Poziv nemačkom narodu” (Anruf an das deutsche Volk). Nemačku naciju pozvao je na unutrašnje primirje: „U borbi koja sada dolazi, ne poznajem više stranke i veroispovesti u našem narodu. Među nama su samo Nemci” i dodaje danas smo svi „nemačka braća”. Drugi govor je 4. avgusta umesto u Rajhstagu održao u Kraljevskom dvoru (gde su mu socijaldemokrati umesto u Rajhstag došli na noge), gde je ponovio osnovne ideje iz govora od 1. avgusta.²¹ S tim što je u drugom govoru naglasio: „U odbrambenom ratu na koji su nas primorali, s čistom savešću i čistom rukom hvatamo se mača”. „Samoodbrana” (Notwehr) je „prisilila” Austrougarsku imperiju i Nemački Rajh, „da se late oružja”. Kajzerov govor sročio je Adolf Harnack (Adolf Harnack, 1851–1930), vodeći protestantski teolog i istaknuti crkveni historičar.²² U „Proklamaciji nemačkom narodu” [Proklamation an das deutsche Volk] od 6. avgusta kajzer kaže: „Usred mira nas neprijatelj napada. Zato! na oružje! Svako kolebanje, svako oklevanje bilo bi izdaja domovine. Zato! na oružje!”²³ Kajzer je, takođe, u tim govorima okrivio Rusiju za izazivača rata. Predsednik parlamenta Johannes Kempf (Johannes Kaempf, 1842–1918) je izjavio: „Nemački narod je ujedinjen do poslednjeg čoveka”²⁴ Kajzerov slogan objavljen je na hiljade puta u štampi i na razglednicama u Rajhu.²⁵

Sve parlamentarne političke partije, a među njima i Socijaldemokratska, bez pogovora prihvataju propagandnu floskulu kajzera Vilhelma II i kancelara Betmana Holvega (Teobald fon Betman Holveg, 1856–1921) da je reč o „odbrambenom ratu” i odbrani od „ruske opasnosti”, „varvarskog istoka” (Rusa, Srba i drugih Slovena) i „ruskih varvarskih hordi”. To stanovište bilo je – kako tada tako gotovo i dan danas – gotovo opšteprihvaćeno u Rajhu i uhvatilo duboke korene u nemačkom društvu. Takođe, prihvataju kajzerovu izjavu da je rat odbrambeni i da među nama nema stranaka i veroispovesti već samo Nemaca. Hugo Haze (Hugo Haase, 1863–1919) pripadnik levog krila partije i kopredsedavajući poslaničke grupe SDP-a, u obrazlo-

20 H. Pross /1959, 1983/: *Die Zerstörung der deutschen Politik, Dokumente 1871–1933*, Frankfurt/M p. 187.

21 R. Bruch /2016/: Die deutsche ‘Gelehrte Welt’ am Kriegsbeginn und der ‘Aufruf der 93’, *Acta Historica Leopoldina*, Nr. 68, pp. 19–29.

22 P. Bormann: „Thronrede Kaiser Wilhelms II. vor den Abgeordneten des Reichstags, 4. August 1914”: https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0081_kw-i&object=context&l=d; takođe: Vilhelmov govor Rajhstagu vidi u: C. Gauss /1915, 2013/: *The German Emperor as Shown in his Public Utterances*, New York [EBook #43666], pp. 324–326.

23 I. R. William: „Proclamation to the German People”, August 6, 1914 – in: C. Gauss: *op. cit.*, p. 328.

24 H. Vinçon /2014/: Kriegsworte ‘Deutschland bringt die Freiheit’ Annotationen zum historischen Kontext der Rede Frank Wedekinds am 18. 09. 1914 in den Münchner Kammerspielen, *Revista de Estudos Almäest*, n° 5, p. 84.

25 P. B. Kleiser /2014/: Debatten über den Ersten Weltkrieg, *Emanzipation*, Jg. 4, Nr. 1, p. 61.

ženju zašto glasaju za ratne kredite naveo je odbranu od moguće „pobede ruskog despotizma”, osigurati „kulturu i nezavisnost naše zemlje”, a u „skladu s međunarodnim pravom svakom narodu je priznata nacionalna nezavisnost i samoodbrana”. Imajući u vidu izložene principe, zaključio je: „Mi odobravamo tražene kredite”. Hozeovo izlaganje izazvalo je burne ovacije.²⁶ Drugi kopredsedavajući socijaldemokrata bio je Fridrih Ebert (Friedrich Ebert, 1871–1925), prvi predsednik Vajmarske republike. Nakon ove odluke nemački radnici stali su u red za odbranu otadžbine.²⁷

Socijaldemokratska partija, koja je imala trećinu poslanika u Rajhstagu i do tada bila u opoziciji carstvu, jednoglasno je podržala ratne kredite – a time i rat. Iako je 25. jula organizovala masovne demonstracije protiv ratne pretnje i „ratnih huškača”, Socijaldemokratska partija će kasnije (tokom rata) u devet navrata, sa sličnim obrazloženjem, u većoj ili manjoj meri u parlamentu podržati nove ratne kredite.²⁸ Na glasanju 2. decembra 1914. godine odobren je novi kredit. Protiv je bio samo Karl Libkneht (Karl Liebknecht, 1871–1919), koji je izbačen iz stranke u januaru 1916. godine. Ukupno je Rajhstagu izglasano devet ratnih kredita (95 milijardi maraka). Pristanak da se glasa za kredite i kupovina ratnih obaveznica proglašeno je „patriotskom dužnošću” [*patriotischen Pflicht*].²⁹ U decembru 1915, nakon što su se raspršila gotovo mitska očekivanja u celom društvu o nemačkoj brznoj i potpunoj pobedi i nakon nestašica i gladi koje su se širile Rajhom, nešto manje od polovine (44) socijaldemokrata glasalo je protiv novih ratnih kredita.³⁰

* * *

Intelektualna i obrazovna elita uključuje se u izradu osnovnih smernica na formulisanju dva paralelna nacionalna programa (koji su se prožimali): unutrašnju integraciju nemačkog društva i pravdanje i legitimisanje rata. Ratni entuzijazam i samopouzdanje – nazvan „Avgustovsko iskustvo” [Augusterlebnis], odnosno *Duh 1914*. [*Geist von 1914*] ili u javnom narativu prihvaćeniji „Ideje iz 1914” – zahvatili su sve slojeve stanovništva. Ključne reči *Duha 1914*. bile su kajzerove reči: nacionalno, političko, socijalno i versko jedinstvo, „samoodbrana” i „oslobođenje”. Nemačka ide u rat jer je prisiljavaju spoljni neprijatelji. Rat se, pored odbrambenog, proglašava za oslobodilački. Štampa je to slavodobitno pozdravila kao znak nacionalnog jedinstva i samopouzdanja. Da je rat odbrambeni i oslobodilački bilo je rasprostranjeno u svim klasama i društvenim slojevima. I, na kraju, nemački narod je u ratu

26 S. Bruendel /2004/: Die Geburt der 'Volksgemeinschaft' aus dem 'Geist von 1914'. Entstehung und Wandel eines 'sozialistischen' Gesellschaftsentwurfs – in: *Wirkung und Wahrnehmung des Ersten Weltkriegs*, p. 30; takođe: G. Krebs, B. Poloni /1994/: *Volk, Reich und Nation 1806–1918*, Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, pp. 190–214, par. 23.

27 K. Klemperer /1957, 1968/: *Germany's New Conservatism: Its History and Dilemma in the Twentieth Century*, Princeton University Press, p. 58.

28 K. Roesler /1967/: *Die Finanzpolitik des Deutschen Reiches im Ersten Weltkrieg*, Berlin: Duncker & Humblot, p. 79 (Tab. 5).

29 P. B. Kleiser: *op. cit.*, p. 68.

30 R. Traub: „Der Sündenfall der SPD”, *Spiegel online*, 24. 09. 2013; G. Krebs, B. Poloni: *op. cit.*, pp. 190–214. par. 46–51.

našao put do svoje suštine. Rat je shvaćen kao dobrodošao za uspostavljanje intelektualne, tehnološke i vojničke superiornosti nacije. Rat je bio rat ideologija, „ali iza ideologija stoje, ideje (...) tj. filozofski pojmovi”. I zato su filozofi među prvima bili pozvani da objasne značenje rata.³¹ Ratno raspoloženje i ukupno društveno i političko stanje u Rajhu iznedrile su „Ideje iz 1914”.

Kasnije su revizionisti da bi oslobodili Nemačku krivice insistirali da entuzijazam i podrška ratu iskazani na njegovom početku nisu bili rašireni među običnim narodom, već da je bila reč o političkom mitu koji je bio proizvod „propagande carstva i konzervativnih elita”,³² ili je, pak, kako kaže Oliver Janc, reč o „novinarsko-medijskoj reprezentaciji događaja” i „ispunjenju patriotske dužnosti”, što nemački mediji i historičari gotovo u svakoj prilici ponavljaju kao papagaji.³³ Početni ratni entuzijazam pokušava se opovrgnuti viđenjem rata od strane njegovih aktivnih učesnika, naročito tokom i nakon poznatih zbivanja na ratištu (stradanjima i ratnim gubicima).³⁴ Drugi revizionistički autori insistiraju da se u rat u najvećoj meri išlo „s bespomoćnom odlučnošću i iz osjećanja dužnosti”³⁵ i odanosti i poslušnosti prema formalnoj vlasti [što se često preskače] koju je izgradio luteranizam. Treći su insistirali da su se „mnogi vojnici nadali sveobuhvatnom iskustvu obnove”, drugi iz „patriotske odlučnosti (...) pohrlili su ka zastavama ili samo sledeći prinudnu naredbu”.³⁶ Ili, pak, da je među običnim narodom i socijaldemokratama bilo mnogo onih koji nisu bili oduševljeni ratom i da je socijaldemokratska štampa u unutrašnjosti bila protiv rata ili, pak, imala kritičke primedbe na rat.³⁷ Kao što su, takođe, mnogi revizionisti insistirali da je *Duh 1914.* bio rat zapadne i nemačke kulture, odnosno pežorativno nazvan „rat duhova” [Krieg der Geister], pri čemu se ni jednom rečju ne pominju nemački i austrougarski masovni zločini počinjenih u cilju ostvarivanja osvajačkih, duže vreme pre rata pripremanih, poduhvata.³⁸ Kasnije su se pojavili i historičari koji su smatrali da je reč o preventivnom ratu, zbog „okruženja” Nemačke od strane sila Antante.³⁹

- 31 S. H. Luft /2007/: Germany's Metaphysical War. Reflections on War by Two Representatives of German Philosophy: Max Scheler and Paul Natorp – in: *Themenportal Erster Weltkrieg*. URL: <http://www.erster-weltkrieg.clio-online.de/2007/Article=208>
- 32 J. Verhey /2004/: *The Spirit of 1914. Militarism, Myth and Mobilization in Germany*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 9.
- 33 F. Ostkämper /2014/: Vor 100 Jahren 'Soldaten für Kaiser und Vaterland – Höxteraner Juden im Ersten Weltkrieg', „Höxter-Corvey, September / Oktober 2014, p. 8.
- 34 O. Janc /2007/: Der Krieg als Opfergang und Katharsis. Gefallenbriefe aus dem Ersten Weltkrieg – in: *Themenportal Europäische Geschichte*: <www.europa.clio-online.de/essay/id/fdae-1333>.
- 35 E. Ringmar /2018/: The Spirit of 1914: A Redefinition and a Defense, *War in History*, Vol. 25 (1), pp. 26–47.
- 36 D. H. Schumann /2004/: Gewalterfahrungen und ihre nicht zwangsläufigen Folgen... – in: *Wirkung und Wahrnehmung des Ersten Weltkriegs*, p. 8.
- 37 J. Verhey: *op. cit.*, pp. 12–58.
- 38 Primera ima više. Navešćemo jedan: L. Jörn /2006/: Über Nacht sind wir zur radikalsten Demokratie Europas geworden – Erns Troeltsch und die geschichtspolitische Überwindung der Ideen von 1914 – in: *Geschichte durch Geschichte überwinden*, Troeltsch-Studien: N.F., 1, pp. 205–230.
- 39 K. Große Kracht /2004/: Kriegsschuldfrage und zeithistorische Forschung in Deutschland. Historiographische Nachwirkungen des Ersten Weltkriegs – in: *Wirkung und Wahrnehmung des Ersten Weltkriegs*, p. 67.

U nemačkoj štampi, bez obzira na ideološku pripadnost, pre početka ratnih aktivnosti, da bi se one kada do njih dođe opravdale, uspostavljen je „temeljni konsenzus o prirodi Rusije”. Ona je „antinemačka, autokratska, nazadna, varvarska, necivilizovana, azijska nacija” i slično. *Frankfurter Zeitung*, je na primer, pisao o antisemitizmu a *Vorwärts*, glasilo Socijaldemokratske partije, o spoljnoj politici.⁴⁰ [Nakon sto godina tadašnja odluka SDP-a da glasa za kredite i podrži rat u nemačkoj historiografiji i javnom narativu će se i dalje tumačiti i pravdati navodnom ruskom opasnošću⁴¹]. Iza toga su stajali, i tada i sada, rusofobija⁴² i geostrateški interesi širenja na Istok.

Univerziteti ubrzo postaju centri duhovne i fizičke mobilizacije masâ za rat – za odbranu ugrožene otadžbine. Žene mira (Friedensin) se transformišu u ratno društvo (Kriegsgesellschaft). Na Berlinskom univerzitetu studenti i mladi nastavnici masovno su pohrlili u dobrovoljce da se dočepaju ratnih zastava. Prijavilo se dva miliona ratnih dobrovoljaca.⁴³ [Kasnije procene (o okviru revizije *Duha 1914*) navode da je ta cifra preuveličana, jer neka parcijalna istraživanja ne podržavaju tezu o ratnom entuzijazmu. Iako se priznaje da preciznih podataka nema, da istraživanja javnog mnjenja nije bilo, kao i da nema pouzdane, zbog svoje kompleksnosti, eventualne „rekonstrukcije” tadašnjeg javnog mnjenja⁴⁴].

Intelektualna i profesorska elita većinski odana monarhiji i kajzeru listom podržava rat. Nemački akademici „svih političkih uverenja govore gotovo isključivo o svom optimizmu i entuzijazmu. Zaista su pozdravili rat sa osećajem olakšanja”⁴⁵ Profesori i studenti pevaju patriotske pesme. Mladi ljudi odlaze na front sa pesmom na ustima posvećenoj Nemačkoj.⁴⁶ „Socijaldemokrate su marširale pevajući na front u društvu svojih gospodara, mandarinski intelektualci radovali se očiglednom preporodu ‘idealizma’ u Nemačkoj”⁴⁷ A Pangermanska liga početak rata prihvatila je kao nemački „sveti čas” [heilige Stunde].⁴⁸

The New York Times je 27. jula objavio da su prethodnog dana ljudi ceo dan prolazili ulicama glavnog grada pevali patriotske pesme i čekali kajzera Vilhelma II da mu daju podršku za rat.⁴⁹ Nakon objave rata *The New York Times* je, takođe, 8.

40 T. R. E. Paddock /2010/: *Creating the Russian Peril: Education, the Public Sphere, and National Identity in Imperial Germany, 1890–1914*, Rochester NY: Camden House, pp. 225–229.

41 R. Traub: „Der Sündenfall der SPD”, *Spiegel online*, 24. 09. 2013.

42 Gi Metan /2017/: *Rusija – Zapad: hiljadu godina rata*, Novi Sad: Akademska knjiga; Beograd: Informatika, pp. 211–250.

43 H. Pross: *op. cit.*, p. 187; O. Gierke /1914/: *Krieg und Kultur* – in: *Deutsche Reden in schwerer Zeit*, Bd. 1, Berlin, p. 89; nav. prema: S. Bruendel: *op. cit.*, pp. 31–32.

44 S. Bruendel: *ibid.*, pp. 31–32.

45 F. K. Ringer /1969/: *Decline of the German Mandarins: The German Academic Community, 1890–1933*, Cambridge: Harvard University Press, p. 180.

46 Na predlog Fridriha Eberta, tadašnjeg predsednika Rajha, pesma s kojom se išlo u rat („Pesma Nemaca” / „Lied der Deutschen” / „The Song of the Germans”) postaće 11. avgusta 1922. himna Vajmarske Republike. H. Pross: *op. cit.*, p. 188; „Vor 95 Jahren: Das ‘Lied der Deutschen’ wird Nationalhymne”, *bpb*, 11. 08. 2017.

47 F. K. Ringer: *op. cit.*, p. 180.

48 *Alldeutsche Blätter*, 3. August 1914; nav. prema: B. Pleitner /2014/: *Alldeutscher Verband – in: Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*.

49 „War Spirit Stirs Berlin to Frenzy; Singing Patriotic Songs, Crowds Throng the Streets Awaiting the Kaiser”, *The New York Times*, July 27, 1914.

avgusta objavio: „Nemci idu u rat nasmejani uz pesmu i navijanje”. Kola u kojima su putovali vojnici imali su natpise: „Izlet u Pariz”, „specijalno za Moskvu”, „uskoro ćemo žvakati engleski biftek”. Dece i žene bacaju cveće vojnicima.⁵⁰ Vozovi su na stanicama bili u ukrašeni cvećem. Iz vagonâ su odjekivale pesme⁵¹ u kojima se slavi Nemačka. Vojne trupe su zasipane cvećem i čokoladom. Crveni krst je tražio od stanovništva da bude manje velikodušno. U dobrovoljce se javljaju, da se stave na branik otadžbine, poznata imena nauke, kulture i umetnosti. Oni koji ne mogu u rat latili su se pera. Postavlja se samo jedno pitanje i jedno rešenje: da se spasi ugrožena otadžbina, koja je podmuklo napadnuta – da se svim sredstvima odbrani od Zapada i najezde „varvara sa Istoka”. Istoričari u Bonu vezali su se za istorijsku legendu, da je ovaj rat za Nemačku jednako odbrambeni, kao i Sedmogodišnji rat za Prusku (1756–1763).⁵²

Krajem avgusta, nakon prvih velikih vojnih uspeha Nemci su, bez obzira na socijalni status, bez premca pali u pobedničku euforiju.⁵³ Vest o prvim uspešnim bitkama su, čak i u radničkim četvrtima i domovima, slavodobitno proslavljeni,⁵⁴ kao da su, stečenim iskustvom u prusko-francuskom ratu, već konačno pobedili. To stanovište se zasnivalo na ideji široko prihvaćenoj u vojnoj i političkoj klasi „zasnovanoj na pretpostavci da će budući ratovi biti brzo dobijeni u jednoj ili nekoliko sjajnih bitaka”. Ova ideja našla je svoj izraz u Šlifenovim ratnim planovima koji su se zasnivali na činjenici da je „Nemačka pobedila svoje neprijatelje u jednoj velikoj bitki”. Suprotni stavovi bili su, kako kod istoričara tako u u javnom diskursu, zanemareni. Stanovište vojnih teoretičara, koje je delio Šliften, zasnivao se na činjenici da je Pruska vojska, nakon 6 nedelja od mobilizacije, kod Sedana [Sedan] 1870. uz „gubitak 9.000 ljudi (...) zarobila preko 100.000 Francuza i samog cara Napoleona III” (Napoleon III Bonaparte, 1808–1873).⁵⁵ Što je u osnovi rešilo Francusko-pruski rat.

Budući da je od kajzera, vlade i interesnih grupa rat proglašen za odbrambeni i oslobodilački, to prihvata gotovo celokupna privredna, kulturna i naučna elita. Ona propagandno osmišljava i pravda ratni pohod. Taj angažman je smatran i neformalno proglašen za nacionalnu misiju. Ide se i korak dalje da se rat filozofski opravda. U tome ima svesrdnu i nepodeljenu podršku protestantske i katoličke crkve, koje svakodnevno organizuju propovedi u propagiranju, opravdanosti i veličanju rata. Za izazivača rata optužena je Rusija. Što je bilo u skladu s ranijom i kasnije više puta ponavljanom odlukom kancelara Betman-Holvega da Rusiji po svaku cenu mora biti „smeštena ratna krivica”.⁵⁶ Kancelar Holveg već je ranije apostrofirao Rusiju kao

50 F. W. Wile: Germany Goes Singing to War; in Trains Labeled ‘Special to Moscow,’ ‘Excursion to Paris’; Eager for Our Approval, [Scheveningen, Holland, Aug. 7.] *The New York Times*, 8. 08. 1914, p. 1.

51 H. Maier /1990/: *op. cit.*, p. 531.

52 R. Bruch: „Die Berliner Universität im Ersten Weltkrieg: ‘Erster geistiger Waffenplatz Deutschlands’”, *Der Tagespiegel*, 05. 06. 2014.

53 W. J. Mommsen /1969/: Die Regierung Bethmann Hollweg und die öffentliche Meinung 1914–1917”, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 17, p. 118.

54 J. Verhey: *op. cit.*, p. 2.

55 R.T. Foley /1999/: *Attrition: its theory and application in German strategy, 1880–1916*, Thesis (Ph.D.), University of London, pp. 15–16.

56 F. Fišer /2014/: *Posezanje za svetskom moći: politika ratnih ciljeva carske Nemačke 1914–1918*, Beograd: Filip Višnjić, 26, pp. 65–67; K. H. Jarausich /2012/: The illusion of limited war: chancellor Bethmann Hollweg’s calculated risk, July 1914, *Historical Social Research, Supplement*, 24, p. 67.

budućeg agresora. Na svom imanju Hohenfinovu kod Berlina, zapitao se da li ima ikakve svrhe da sadi nova stabla, jer „za nekoliko godina Rusi će ionako biti ovde”.⁵⁷

Maks Veber (Max Weber, 1864–1920) je, takođe, apostrofirao i optužio Rusiju kao izazivača rata. On kaže: „U Rusiji 1914. godine nije bilo nijednog sloja koji je imao bilo kakav pozitivan uticaj a da *nije* želeo rat (...) Nemačka je mogla da rat s Rusijom izbegne (...) samo privremeno (...) da vlastitu nezavisnost žrtvuje apsolutnoj vlasti Peterburga i Moskve”.⁵⁸ To je ponovljeno u „profesorskom memorandumu” [Professor-Denkschrift] sastavnom delu nemačke „Bele knjige” predočene na Mirovnoj konferenciji u Versaju.⁵⁹ Slično stanovište imao je i Fridrih Majneke (Friedrich Meincke, 1862–1954). Za izazivače rata optužio je Rusiju i Srbiju. Rusija je preferirala da osvoji Carigrad i Moreuze, čiji je cilj bio da na „razvalinama Austrije i Nemačke (...) još više uveća rusku svetsku moć uspostavljanjem čvrste hegemonije nad svim južnoslovenskim narodima”.⁶⁰ Fridrih Nauman (Friedrich Naumann, 1860–1919) 1915. godine u spisu *Mittleuropa*, takođe, kaže: „dve centralnoevropske sile nisu imale definisan vojni cilj jer su bile samo pripremljene za odbranu (...) Rat je počeo čisto kao odbrambeni rat”.⁶¹ To je, sa izvesnim varijacijama, ostalo gotovo do današnjih dana većinsko stanovište nemačkih istoričara i visoko rangiranih zvaničnika svih političkih boja.

Koliko je bilo oduševljenje za rat rečito govori podatak da je do kraja 1915. godine proizvedena obimna patriotska literatura: 235 svezaka ratne poezije, pola miliona [po drugim izvorima ceo milion] ratnih pesama, 800 svezaka ratne književnosti i hiljadu objavljenih crkvenih propovedi.⁶² Tako je nastavljeno i u kasnijem periodu. Ne samo za vreme trajanja rata nego i nakon njegovog završetka. Samo je, na primer, o ratu objavljen 13.001 naslov ratnih memoara.⁶³ Mnogi od njih veličaju i pravdaju rat i preferiraju *Duh 1914*, kao i događanja koje su mu prethodila.

Nasuprot ovome, Džefri Verej (Jeffrey Verhey), američki istoričar koji živi u Berlinu, smatra (i „dokazuje”) da u julu i avgustu nije bilo „ratnog entuzijazma”, već je bilo mnogo apela da se „održi nemačko jedinstvo” pred naletom brojčanijeg neprijatelja [ali nepripremljenog za rat i slabije naoružanog što se prećutkuje]. Verej kao potporu svom stanovištu citira tekst Teodora Volfa (Theodor Wolff) od 31. jula 1916. urednika *Berliner Tageblatt*-a koji kaže: „Odlučnost kojom smo išli u rat ne potiče od radosti, već od dužnosti”.⁶⁴ To je u stvari jedna od ključnih polaznih teza Verejeve studije. Otuda se osnovna paradigma studije, koja se ipak kreće u okviru

57 S. V. Evera /1984/: Cult of the Offensive and the Origins of the First World War, *International Security*, Vol. 9, No. 1, p. 66.

58 M. Veber /2006/: O temi 'krivice za rat' – u: *Politički spisi*, Beograd: Filip Višnjić, pp. 420–421.

59 The President of the German Delegation (Brockdorff-Rantzau) to the President of the Peace Conference (Clemenceau), Versailles, May 28, 1919, p. 792.

60 F. Meinecke /1914/: Deutschland und der Weltkrieg – in: *Politische Schriften und Reden*, Werke, Band 2, p. 98; nav. prema: M. Antolović /2017/: *Istoriografija i politika: Intelektualna biografija Fridriha Majneke*, Beograd: Albatros Plus – IES, 170.

61 F. Naumann /1916/: *Central Europe*, London: P.S.King, p. 9.

62 T. Assheuer: „Thomas Mann: Krieg veredelt den Menschen”, *Die Zeit*, Nr. 10/2010

63 K. Flasch /2000/: *Die geistige Mobilmachung. Die deutschen Intellektuellen und der Erste Weltkrieg*, Berlin: Verlag, p. 14.

64 J. Verhey: *op. cit.*, p. 7.

koji je postavio *Duh 1914*, u kojem je nacionalna zajednica definisana kao kolektiv: tako da u njoj pojedinac nema prava, već samo ima dužnosti (Werner Sombart, 1863–1941) i gotovo neupitnu apsolutnu poslušnost. To je bilo preslikano stanovište iz bogate pruske tradicije i protestantizma o odanosti podanika monarhiji i neprikosnovenom autoritetu vlasti, „dužnost i žrtvu prema nemačkoj stvari”,⁶⁵ koji je po automatizmu bio ugrađen u vrednosni i politički sistem Drugog Rajha. Drugačije rečeno, najistakutiji protestantski intelektualci su promovisali [ili po Ernstu Trešču (Ernst Troeltsch, 1865–1923) „umanjili su realni osjećaj moći i”] „etičke vrline poslušnosti, poštovanja i respektovanja autoriteta” [vlasti].⁶⁶

Naravno, u novije revizije spadaju i stanovišta u kojima se insistira da je Apel civilizovanom svetu bio upućen neutralnim zemljama, koji je bio samo pokušaj da se do apsurdna dovedu klevete, od strane zapadnih Zemalja, svih Nemaca („evropskog kulturnog naroda”) kao „varvara”, „Huna” i „brutalnih militarista”. S tim da revizionisti priznaju da je mimo prava narušena neutralnost Belgije (koja se nije mogla poreći jer je kancelar Betmen-Holveg u Rajhstagu 4. avgusta priznao), ali naglašavaju da je praksa okupacionog režima u Belgiji bila u saglasnosti s međunarodnim pravom. Nakon sto godina u Nemačkoj će mnogi sa žalom konstatovati da je Apel „ozbiljno narušio ugled nemačke nauke u svetu”.⁶⁷

* * *

Rat se međunarodnoj i domaćoj javnosti predstavlja kao borba protiv „ruske despotije”, individualizma koje je izrodila Francuska revolucija i borba protiv anglosanksonskog „pokvarenjaštva”. Istovremeno – carska vlast, vojska, privreda, intelektualna i akademska zajednica, interesne grupe – sve vreme rata zastupaju ideju „najdalekosežnijih osvajačkih ratnih ciljeva” Drugog Rajha.⁶⁸ Engleska je pored Rusije, u vladajućim krugovima, intelektualnim elitama i propagandnoj retorici, označena kao glavni neprijatelj. Zbog anglofobnog karaktera svetske politike, navodi nas na zaključak da su se Bulov (Bernhard von Bülow, 1849–1929), kancelar Rajha (1900–1909) i Tripitz pripremali za obračun s Velikom Britanijom.⁶⁹ Ipak su se kajzer i politički vrh, zahvaljujući diplomatskom izletu u London kajzerovog brata princa Hajnriha od Pruske (Albert Wilhelm Heinrich, 1862–1929)⁷⁰ i Holvegovoj diplomatiji, do poslednjeg dana Julske krize nadali da Velika Britanija neće ući u rat.⁷¹ Posebno jer Britanska ostrva, za razliku od njenih kolonija, nisu spadala u nemačke

65 D. Blackbourn /1988/: *The Long Nineteenth Century. A History of Germany, 1780/1918*, New York – Oxford: Oxford University Press p.426.

66 E. Troeltsch /1931/: *Socioal teaching of the Christian church*, New York, p. 575; nav. prema: R. Steigmann-Gall /2008/: *Religion and the churches – in: Nazism of German*, Caplan J. (Ed), Oxford; New York: Oxford University Press, p. 153.

67 G. Chatzoudis: „Der Aufruf ‘An die Kulturwelt’ – ‘Eine trotzige Überreaktion’, (Interview mit Jürgen von Ungern-Sternberg), *L.I.S.A.*, 18. 11. 2014.

68 F. Fišer /1985/: *Savez elita*, Beograd: Nolit, p. 103; F. Fišer /2014/: *op. cit.*, pp. 115–116, 144, 500–511.

69 D. E. Kaiser /1983/: *Germany and the Origins of the First World War*, *Journal of Modern History*, Vol. 55, No. 3, p. 449.

70 J. S. Röhl: „Wie Deutschland 1914 den Krieg plante”, *Suddeutsche Zeitung*, 5. 03. 2014.

71 F. Fischer: „Jetzt oder nie – Die Julikrise 1914”, *Der Spiegel*, 21/1964., K. H. Jarausch: *op. cit.*, p. 66.

osvajacke planove.⁷² Kada se to nije ostvarilo pojavile su se u „Duhu 1914” ogorčene reakcije nemačkih intelektualaca zbog „engleskog saveza s ruskim ‘varvarima’”.⁷³

Istovremeno utemeljuje se ideologija nacionalnog jedinstva. Uzavrelo atmosferu u Berlinu i Beču i oduševljenje za rat i osvajanje tuđih teritorija – koja je izrodila da u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi nikne na desetine hiljada vešala za civile – Oliver Janc opisuje u maniru savremene zapadne korektnosti u kojoj se sakrivaju ili izvrću utvrđene činjenice (postistina), odnosno u skladu s na Zapadu raširenom revizijom uzroka rata i odgovornosti za rat.⁷⁴ A time i njegovih posledica – preskače pravo lice rata i žrtve koje su nastale krivicom Nemačke.

U Nemačkoj je pokrenuta intelektualna mašinerija za opravdanje rata, nakon sveopšte osude svetske javnosti nemačkih zločina i vandalskih postupaka, koji su se ogledali u: (1) grubom kršenju međunarodnog prava, odnosno neutralnosti Belgije i Luksemburga. Belgiji su neutralnost garantovale evropske sile Londonskim sporazumom iz 1839. godine (nakon osnivanja Kraljevine Belgije 1830), a među njima i Pruska. (2) Počinjenim zločinima nemačke vojske protiv civila (Dinan) i paljenja Univerzitetske biblioteke u Luvenu u avgustu 1914. godine.

U sklopu odbrane i glorifikacije rata rodio se nacionalni program „Avgustovsko iskustvo”, odnosno „Ideje iz 1914”, koji su osmislili ili im se, pak, priključili najznačajnija imena nemačke nauke, kulture i umetnosti. Pripadnici kulturne i naučne elite „bili su gotovo zahvalni što im je izbijanje rata pružilo priliku da dožive nacionalno oduševljenje tih napornih nedelja u avgustu”.⁷⁵ Utrkivali su se, pored opravdanja rata, u njegovom veličanju kao društvenom napretku i najvišem obliku kulture. Rat je slavljem i tumačen kao „odbrambeni” i „nemačka revolucija”, kao pobjeda, pre svega, „nemačke duše” i „kulture”. „Ideje iz 1914” bile su u osnovi ideološka kopija Burgfriden [Burgfrieden⁷⁶/ unutrašnje primirje dvorca], koji je kajaer Vilhelm II proglasio 4. avgusta 1914. godine,⁷⁷ koji je nacija većinski pozdravila i prihvatila.

Koliko se „Duh 1914” bio zapatio u nemačkoj intelektualnoj zajednici i političkoj eliti govori podatak da je i nakon poraza Gustav Štrizman (Gustav Stresemann, 1878–1929), kancelar (1923) i ministar inostranih poslova Vajmarske republike (1923, 1924–1929), na konferenciji Liberalne nemačke narodne partije 1921. godine tvrdio da „nikada nijedan narod nije bio čistiji pred Bogom i u istoriji od nemačkog naroda 1914. godine”. „Nije bilo moguće pronaći naš put nazad u jedinstvo 1914.” i nastavlja da taj Duh 1914 „mora ostati naš cilj”.⁷⁸ To jedinstvo iskovano 1914. go-

72 Videti: *Aufrufe und Reden deutscher Professoren im Ersten Weltkrieg* (2014), Klaus Böhme (Hg.), Stuttgart: Reclam Verlag; nav. prema: A. Widmann: „Geistige Mobilmachung”, *Franfurker Rundschau*, 10. 06. 2014; J. Nordhues: „Die Barbarei der Bildung”, *Literaturkritik*, Nr. 7, Juli 2014.

73 K. Schwabe /1966/: Ursprung und Verbreitung des alldutschen Annexionismus in der Deutschen Professorenenschaft im Ersten Weltkrieg, *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte*, 14. Jahrgang, Heft 2, p. 112.

74 O. Janc /2013/: *op. cit.*, pp. 259–270.

75 F. K. Ringer: *op. cit.*, p. 181.

76 Burgfrieden nemačka feudalna ustanova kojom država ograničava nadležnost dvorcu (i imanju) i pod pretnjom zabranjuje sve sukobe privatnim osobama.

77 K. Klemperer: *op. cit.*, p. 49.

78 Quoted in *Nationalliberale Correspondenz*, 1 December 1921 BAL 3, no. 697, p. 176; nav. prema: J. Verhey: *op. cit.*, p. 3.

dine, nakon iznenadnog i neočekivanog poraza, nije se dugo čekalo da bez zadržke bude preneto na podršku Fireru.

Termin „Ideje iz 1914” skovao je nemački ekonomista, sociolog i filozof Johan Plenge (Johann Plenge, 1874–1963), koji je u Nemačkoj u to vreme slovio kao autoritet za Marksovo delo i tada poznat po studiji *Marks i Hegel* [*Marx und Hegel*, Tübingen, 1911]. Razradio ih je i popularizovao germanofil švedski profesor ustavnog prava i politikolog Rudolf Čelen.⁷⁹ On se zasnivao na posebnosti nemačke kulture, društva i politike. Ta posebnost trebalo je da ideološki utemelji nemački rat. „Ideje iz 1914” (*dužnost, red, pravda*) shvaćene su kao antiteza s istorijski zastarelim idejama Francuske revolucije, „Ideje iz 1789” (*sloboda, jednakost, bratstvo*), koje treba prevazići ratom. To je značilo: s jedne strane Zapad, Britanci i Francuzi, kao protagonisti „civilizacije”, a sa druge Nemci kao nosioci „kulture” (koja se odnosi na *duhovne, fizičke i verske* činjenice); s jedne strane, engleski liberalizam i francuska demokratija, a s druge strane, nemačka volja za pravdom i državom; s jedne strane, emancipacija i destruktivna individualizacija, a s druge disciplina, red, poredak, dužnost; s jedne strane, zapadna površnost i pozitivizam, a s druge strane, nemački duh, religiozna promišljenost i dubina. „Ideje iz 1914” su, najkraće rečeno, utemeljene protiv engleskih „trgovačkih duša” [Krämerseelen], francuske „galske površnosti” [gallische Oberflächlichkeit] i „slovenskog despotizma” [slawischen Despotismus].⁸⁰ Odnosno sukob „između ‘Western demokratije’ i ‘nemačke ideje slobode’”, koja je značila da pojedinac „dobrovoljno prihvati zavisnost od ‘države blagostanja’”.⁸¹

Johan Plenge proglasio je kajzera Vilhelma II za „novog Napoleona”, jer: „Po drugi put, car se kroz svet kreće kao vođa naroda”.⁸² Takođe, prema Plengeu: „Od 1789. godine u svetu nije bilo takve revolucije kao što je nemačka revolucija 1914. (...) može se ispravno tvrditi da su ‘Ideje iz 1914.’ ideje nemačke organizacije, predodređene da postanu trijumfalna procesija kroz svet kao trajne ‘Ideje iz 1789.’”.⁸³ Zatim, po Plengeu, rat je doneo „prvo ‘socijalističko’ društvo koje je postalo stvarnost (...) Pod hitnošću rata, socijalistička ideja probila se u nemački ekonomski život, tj. organizacija nemačke privrede spojila se u novom duhu (...) ideja nemačke organizacije, narodnog drugarstva nacionalsocijalizma [die Volksgenossenschaft des nationalen Sozialismus]”.⁸⁴

Adolf Harnak propagira organsku jednakost u smislu vojnog „drugarstva” [Kameradschaftlichkeit]. U to vreme, takođe, nasuprot zapadnom kapitalizmu, među

79 R. Kjellén /1915/: *Die Ideen von 1914. Eine weltgeschichtliche Perspektive*, Leipzig.

80 Uporedi: B. Šjaković /2016/: *Otpor zaboravu*, Foča – Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet Svetog Vasilija Ostroškog i Hrišćanski kulturni centar Dr Radovan Bigović, pp. 110–117; W. Kruse: *op. cit.*, bpb, 6. 05. 2013; H. Maier: *op. cit.*, pp. 525–528; F. A. Hayek /1944, 2001/: *The Road to Serfdom*, New York: George Routledge & Sons, pp. 175–182.

81 M. Llanque /2015/: *The First World War and the Invention of ‘Western Democracy’, Germany and ‘the West’ The History of a Modern Concept*, Bavaj, R. & Steber, M. (Ed.), New York – Oxford: Berghahn, pp. 69. 72.

82 J. Plenge /1916/: *1789 und 1914: Die Symbolischen Jahre in der Geschichte des Politischen Geistes*, Berlin: J. Springer, p. 15; takođe: W. Kruse: *op. cit.*, bpb, 6. 05. 2013.

83 J. Plenge: *ibid.*, p. 15; takođe: H. Maier: *op. cit.*, p. 528.

84 J. Plenge: *ibid.*, p. 82; takođe: A. Kedar /2010/: *National Socialism Before Nazism: Friedrich Naumann and Theodor Fritsch, 1890–1914*, Berkeley: University of California, pp. 167–168.

intelektualnom elitom kolale su široko prihvaćene ideje o „nemačkom socijalizmu”, „nacionalnom socijalizmu” ili „državnom socijalizmu” zasnovanom, što se naglašava, na dobrovoljnoj osnovi. Ove ideje su, između ostalih, zastupali protestantski teolozi Ernest Trelč i Rajnhold Zeberg (Reinhold Seeberg, 1859–1935). U njima je, takođe protestantski teolog, Adolf Harnak video specifičan nemački oblik „bratstva i jedinstva” [Brüderlichkeit und Einheit].⁸⁵

Nemačka militaristička tradicija i prethodno ukratko iznete ideje, kao i ideje iznete u diskursima nemačke geografske škole, socijalnog darvinizma, emigrantskog kolonijalizma, pangermanizma i eugenizma (koji su ostavili dubokog traga u nemačkoj intelektualnoj zajednici) uticale su na sveukupnu društvenu i političku klimu pred Veliki rat. Iz te društvene klime, kajzerovog govora i sveopšte podrške carizmu i Hoencolernima, posebno od strane političke, privredne, kulturne i akademske zajednice, proistekao je *Apel civilizovanom svetu* [Der Aufruf „An die Kulturwelt”]⁸⁶ od 4. oktobra 1914. godine. Inicijator *Apela* bio je dramaturg i pesnik Ludvig Fulda (Ludwig Fulda, 1862–1939).

U *Apelu*, koju su potpisala 93 nemačka intelektualca, šest puta se naglašava „to nije istina” [*Es ist nicht wahr*]. U njemu se poriče da je Nemačka prekršila neutralnost Belgije i da je njena vojska izvršila zločine (streljanje civila kod Dinina) i kulturni varvarizam (razaranje Luvena i paljenja univerzitetske biblioteke). U *Apelu* se, takođe između ostalog, kaže: Nije istina da je Nemačka izazvala ovaj rat. To nije hteo narod, ni Vlada, ni kajzer (...) Nije istina da naše ratovanje zanemaruje zakone međunarodnog prava (...) Da bi se proglasili braniteljima evropske civilizacije, oni koji imaju najmanje prava, u savezu sa Rusima i Srbima, nude svetu sramotni spektakl podstičući Mongole i Crnce protiv bele rase (...) Nije istina da borba protiv našeg takozvanog militarizma nije borba i protiv nemačke kulture (...) Bez nemačkog militarizma nemačka kultura odavno bi bila iskorenjena iz zemlje (...) Nemačka vojska i nemački narod su jedinstveni i slično. *Apel* su potpisala najznačajnija imena nemačke nauke i kulture.⁸⁷ Koliko je nama poznato *Apel* su odbili da potpišu (od onih kojima je to ponuđeno) matematičari David Hilbert (David Hilbert, 1862–1943),⁸⁸ Henrih Libman (Heinrich Liebmann, 1874–1939) i Alfred Pringsajm (Alfred Pringsheim, 1850–1941).⁸⁹

85 S. Bruendel: *op. cit.* p. 37.

86 Der Aufruf ‘An die Kulturwelt!; takođe: *Manifeste. Geschichte und Gegenwart des politischen Appells /2010/*: Johanna Klatt, Robert Lorenz (Hg), Bielefeld: Verlag.

87 Među njima su: Maks Plank (Max Planck, 1858–1947), Nobelova nagrada za fiziku; Pol Erlih (Paul Ehrlich, 1854–1915), Nobelova nagrada za medicinu; Eric Haber (Fritz Haber, 1869–1934), Nobelova nagrada za hemiju; Filip Lenard (Philipp Lenard, 1862–1947), Nobelova nagrada za fiziku; Vilhelm Rendgen (Wilhelm Röntgen, 1845–1923), Nobelova nagrada za fiziku; Rudolf Ojken (Rudolf Christoph Eucken, 1846–1926), filozof, Nobelova nagrada za književnost; Maks Rajnhart (Max Reinhardt, 1873–1943), direktor Nemačkog pozorišta u Berlinu; Adolf Hildebrand (Adolf von Hildebrand, 1847–1943), vajar; Adolf Harnak, istoričar; Hans Toma (Hans Thoma, 1839–1924), slikar; Vilhelm Vindelband (Wilhelm Windelband, 1848–1915), filozof i drugi. Der Aufruf „An die Kulturwelt!”

88 G. Chatzoudis: „Der Aufruf ‘An die Kulturwelt’ – ‘Eine trotzige Überreaktion’”, *L.I.S.A.*, 18. 11. 2014.

89 Erklärung der deutschen Hochschullehrer im Oktober 1914: <http://histmath-heidelberg.de/zitat/erkl1914.htm>

Ubrzo nakon toga, 16. oktobra 1914, upućena je svetskoj javnosti *Deklaracija univerzitetskih nastavnika Nemačkog Rajha* [Erklärung der Hochschullehrer des Deutschen Reiches].⁹⁰ *Deklaraciju* je napisao filolog Ulrich fon Vilamovic-Melendorf (Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, 1848–1931), profesor na Berlinskom univerzitetu (aktivan član Pangermanske lige). *Deklaraciju* je potpisala elita od 3.016 nemačkih profesora, sa 53 univerziteta, akademije i instituta. [Po drugim izvorima podrška joj je u intelektualnoj zajednici bila gotovo jednodušna]. U *Deklaraciji* se nemačka naučna i kulturna elita solidariše s vojskom, pravda se rat i proglašava odbrambenim, a krivica za izazivanje rata prebacuje se na neprijatelja. U njoj, takođe, piše: Nemačka vojska i nemački narod, čiji smo mi nastavnici, istomišljenici su, jer su jedno (...) Naša vojska neguje nauku (...) Vojna služba daje našoj mladosti kvalitet koji je potreban za dela mira (...) Sada se naša vojska dok se bori za slobodu Nemačke, bori se za dobrobit mira i civilizacije ne samo u Nemačkoj (...) spasenje zavisi od pobeđe celokupne evropske kulture za koju će se boriti nemački „militarizam” (!). *Deklaracija* u suštini opravdava rat i bila je široko prihvaćena u Nemačkoj.

Istaknuti predstavnici naučne i kulturne elite drže zapaljive govore, objavljuju tekstove u štampi i publikacije s basnoslovnim tiražima (najčešće pamflete). Svi su branili i opravdavali rat, glorifikovali buduću pobeđu nemačkog oružja i buduće ratne teritorijalne dobitke. Pangermanska udruženja tražila su u septembru 1914. „granice Karla V”, aneksiju delova Francuske, Belgije (kao „samoupravne kolonije”), zatim Baltika i na istoku do Dnjepra.⁹¹ U drugim memorandumima i mnogobrojnim zahtevima, proglasima, pamfletima i tekstovima tražena aneksija na Istoku protezala se do Dona i Azovskog mora.

U *Idejama iz 1914.* iskazuje se solidarnost s nemačkom vojskom. U brojnim spisima, pamfletima, predavanjima i govorima opravdava se i glorifikuje rat. Među njima su bili: Rudolf Ojken držao je govora podrške ratu na javnim skupovima u zemlji i na ratištu. Samo u prvoj godini održao je 36 govora.⁹² Rat je tumačio kao „svetsko istorijski značaj nemačkog duha” i prilika da se spasi „kultura duše”.⁹³ Ulrich fon Vilamovic-Melendorf, koji kaže da je Velika Britanija, svojom „zavišću i licemerjem (...) prizvala ovaj rat iz pakla”. Filozof i psiholog Vilhelm Vunt (Wilhelm Wundt, 1832–1920), kaže da je rat za Engleze „nečasni razbojnički prepad” a za Nemce to je rat za slobodu i samostalnost. Filozof Paul Natorp (Paul Natorp, 1854–1924) smatra da iako je reč o krizi „duha” čovečanstva, kriza se ipak posebno spustila na nemačku „dušu”. A za rat okrivljuje „intelektualne podstrekače u Beogradu i Petrogradu”. Za filozofa i sociologa Georga Zimela (Georg Simmel, 1858–1918) rat nas oslobađa dekadencije, sebičnosti i tereta prekomerne kulture a vraća neposrednosti i dinamici života, rat je Nemačku doveo u „apsolutnu situaciju” koja zahteva „apsolutnu odlučnost” budući da se Nemačka suočava s pitanjem vlastitog opstanka. Filozof Maks Šeler (Max Scheler, 1874–1928) u knjizi „Genije rata i nemački rat” [*Der Genius*

90 Erklärung der Hochschullehrer des Deutschen Reiches: https://de.wikisource.org/wiki/Erkl%C3%A4rung_der_Hochschullehrer_des_Deutschen_Reiches

91 K. Schwabe /1966/: *op. cit.*, pp. 112–114.

92 K. Schwabe /1961/: Zur politischen Haltung der deutschen Professoren im ersten Weltkrieg, *Historische Zeitschrift*, Vol. 193, Iss.1, p. 604.

93 F. K. Ringer: *op. cit.*, p. 189.

des Krieges und der Deutsche Krieg] na 450 strana, koju je objavio početkom 1915. ispreda odu ratu. Suprotno Kantovoj viziji „večnog mira” kao nade za budućnost čovečanstva, rat je za njega „prirodna pojava u svetu” i kao takav „čudo”. Zatim, rat je korisna stvar po tome što se jasnije razlikuje bolje od loših nacija. Shvatio ga je kao sveti smisao za Nemačku, on je borba za pravdu, pa je zato odbrambeni rat. Naposletku, za Šelera „nemački rat je veliki, ne zato što je nemački već zato što su Nemci bolji od bilo kog drugog naroda, koji imaju sposobnost da shvate suštinu rata, suštinu koja leži iznad bilo koje nacije ili kulture”. Šeler ideologiju i ratnu propagandu uvija u filozofski diskurs. Takve knjige kada dođu do militarističkih političara ili vojnika na terenu mogu biti dodatna municija za ubijanje. Nakon što je Nemačka izgubila rat Šeler je postao pacifista.⁹⁴ Nasuprot ovome, jedan od retkih velikana nemačke filozofije koji se na predavanjima držao isključivo filozofskog diskursa bio je Edmund Huserl (Edmund Husserl, 1887–1938).⁹⁵

Fridrih Majneke propoveda: „Za svet i za budućnost počela je nova istorijska era nemačkog naroda sa 1. avgustom 1914.”⁹⁶ Rat je za Majnekea „velika vatra pročišćenja za Nemačku”. A „naša narodna zajednica je besmrtna”. Uzroci rata su u „duboko ukorenjenoj mržnji i pakosti suseda”.⁹⁷ Nemačko-jevrejski filozof i konvertit Adolf Lason (Adolf Lasson, 1832–1917), počasni profesor na Univerzitetu u Berlinu, izjavio je da su Nemci „apsolutno superiorni” ljudi,⁹⁸ koji je samo javno izneo rasprostranjeno mišljenje među nemačkom kulturnom elitom.

Ernst Trelč je rat shvatao kao „treći šleski rat”, u kome se Nemačka „brani od sveta”, prvenstveno od udruženog „slovenstva i Francuza”.⁹⁹ Za Trelča „militarizam znači Nemačka na svojoj kontinentalnoj lokaciji, s veoma lošim prirodnim granicama sa svih strana ugrožena, zadocnelo evropsko društvo, mora nositi teški vojni oklop, koji mora svim sredstvima da usavrši”.¹⁰⁰ Militarizam je za Trelča bio pasoš i sinonim za nemački državni i društveni poredak.¹⁰¹ Vodeći Berlinski advokat Oto fon Girke (Otto von Gierke, 1841–1921) pisao je: „Pozdravljamo ovaj rat kao spasenje koje nam je poslalo božansko providenje! Jer pravedni rat nije samo razbijač, već i graditelj, (...) najmoćniji od svih nosilaca kulture”.¹⁰²

Maks Veber se 2. avgusta prijavljuje u dobrovoljce. Raspoređen je u bolnici u Hajdelbergu. Na predavanja ide u uniformi. Ovo je za njega bio „dobar rat”. On

94 Videti opširnije u: B. Šijaković: *op. cit.*, pp. 111–115; M. Antolović /2016/: *Ideje iz 1914: nemački intelektualci i legitimacija politike Nemačkog rajha tokom Prvog svetskog rata*, *Etnoantropološki problemi*, n. s. god. 11 sv. 1, pp. 264–286; L. Jörn: *op. cit.*, pp. 205–230; S. H. Luft: *op. cit.*; P. Hoeres /2002/: *Ein dreißigjähriger Krieg der deutschen Philosophie? Kriegsdeutungen im Ersten und Zweiten Weltkrieg –in: Erster Weltkrieg. Zweiter Weltkrieg: Ein Vergleich*, Bruno Thoß / Hans-Erich Volkmann (Hgg.), Schöningh, pp. 471–495.

95 P. Hoeres: *op. cit.*, p. 473.

96 L. Jörn: *op. cit.*, p. 212.

97 M. Antolović /2016/: *op. cit.*, p. 169.

98 R. Bruch: „Die Berliner Universität im Ersten Weltkrieg...”, *Der Tagespiegel*, 05. 06. 2014.

99 M. Antolović /2016/: *op. cit.*, p. 266.

100 E. Troeltsch /1914/: *Unser Volksheer*, Heidelberg: Rede, p. 15 ff; nav. prema: L. Jörn: *op. cit.*, p. 215.

101 L. Jörn: *ibid.*, p. 213.

102 R. Bruch /2016/: *op. cit.*, p. 21.

je, takođe, za njega izbio kao alternativa ruskom birokratskom despotizmu. Kasnije je nakon poraza izjavio: „Nikad ranije nisam tako snažno osećao sreću koja mi je omogućila da se rodim kao Nemačka u ovim sumornim danima našeg poniženja”. Nemačka je, po Veberu, izgubila rat zbog nesposobnosti političkog rukovodstva.¹⁰³ Veber će nakon poraza reći da „u ponašanju pobednika postoje stvari koje poraženom jako teško padaju” i na kraju dodati „i za nas važi: *ćuti i čekaj*” (Veberov kurziv).¹⁰⁴ [Nemci „ćuteći” dočekaše Firera kao spasioca da povrati izgubljeno 1918. godine. Posledice po njih a posebno po ceo svet su više nego poznate].

Verner Zombart, sociolog i ekonomista u spisu (pamfletu) *Trgovci i junaci* apostrofira liberalizam kao „englesku bolest”. Uz to, suprotstavlja Britanace „trgovce” „ćiftinskog duha” i Nemce „junake” „herojskog duha”, a reč je o „trgovinskom ili herojskom *nastrojenju*”, gde se bore „za prevlast trgovinski i herojski pogled na svet”. S tim da: „Nema junaštva bez otadžbine” i obrnuto. A najveća vrednost je žrtvovanje za otadžbinu. Nemački duh je „s najvećim gađenjem” ustao protiv „ideja 18. stoleća”. Nemačke vrline, za razliku od njihovih trgovačkih, su vrline koje svoj puni razvitak doživljavaju u ratu: dužnost, hrabrost, odvažnost za žrtvu, vernost, pobožnost, bezazlenost, strahopoštovanje, otvorenost, prostodušnost, dobrotu.¹⁰⁵ Nemački militarizam, za Zombarta je „nemački duh”. On je učinio vidljivim postojanje „nemačkog herojstva”. „Militarizam je herojski duh uznesen u ratnički duh”. Rat smatra „svetim”, jer se u njemu „dovode do vrhunca najplemenitije crte ljudskog bića”.¹⁰⁶ I, na kraju ali ne po značaju, za Zombarta „izabrani narod ovog stoleća je nemački narod” (!),¹⁰⁷ što će se u narednom periodu u Nemačkoj često čuti.

Tomas Man (Thomas Mann, 1875–1955) je smatrao da je Nemačka žrtva opake političke stvarnosti prepune spletki i zavera.¹⁰⁸ Još pre početka rata Man je na gotovo 600 stranica u *Razmatranjima (Betrachtungen)* nastupao kao ratni pristaša. U kasnije, nakon njegovog početka, napisanim „Mislima u ratu” [Gedanken im Kriege], takođe, glorifikuje i opravdava rat. Suprotstavlja nemačku kulturu (duhovnu organizaciju sveta) francuskoj civilizaciji koja ne znači ništa, samo je prazna ljuštura” (prosvetavanje, omekšavanje, uvođenje lepih običaja, skepticizam, rastakanje). Naglašava da su se „pesnička srca rasplamsala čim je izbio rat!” Zatim, vlada „bratska saradnja socijaldemokrata i vojnih vlasti (...) nacija se ujedinila kao nikad dosad” [što je nakon objave rata Rusiji apostrofirao i kajzer u govoru naciji]. I, na kraju, „samo pobeda Nemačke garantuje mir u Evropi”.¹⁰⁹ [Bilo je to većinsko stanovište, kako tada tako i za vreme Firera, u Nemačkoj]. Tomas Man, 19. septembra 1918. [nakon proboja Solunskog fronta] kada je poraz Nemačke i Austrougarske bio ne-

103 R. Stromberg /1979/: Max Weber and World War I: Culture and Politics, *Dalhousie review*, Vol. 59, no, 2, pp. 350–358.

104 M. Veber /2006/: O temi ‘ratne krivice’ – u: *Politički spisi*, p. 425.

105 V. Zombart /2018/: *Trgovci i junaci: patriotska promišljanja*, Beograd: Društvo za privrednu istoriju i Institut za evropske studije, pp. 12–13, 59, 60–72.

106 V. Zombart: *ibid.*, pp. 85–97.

107 V. Zombart: *ibid.*, p. 138.

108 J. Himmelreich: „Michael Vollmer: ‘Die Macht der Bilder – Thomas Mann und der Erste Weltkrieg’”, *Deutschlandfunk*, 11. 08. 2014.

109 T. Man /2012/: *Misli u ratu – u: O nemačkoj republici: politički spisi i govori u Nemačkoj*, Beograd: Albatros plus, Službeni glasnik, pp. 5–18.

izbežan, povratak Alzasa–Lorene pod francuski suverenitet i francuske prevlasti u Evropi smatra nepravednim, jer je gajio „veliki prezir prema ovoj dekadentnoj naciji”. Man kaže: „Danas Francuska pravi aranžmane za upravljanje ‘ponovo osvojenim’ područjima”. I setno se da pita: „Da li je verovati da je hegemonija kopna u obliku A–L [Alzasa–Lorene] vratiti se u Francusku”.¹¹⁰ Nakon što je Ludvig Vize (Ludwig Wiese, 1806–1900) bio u Alzas–Loreni u ime pruskog Ministarstva kulture u junu–julu 1871, što je Man mogao znati, napisao je: „Otudjenje Lorene i Alzasa od Nemačke otišlo je mnogo dublje i njihova vezanost za Francusku bila je intimnija nego što sam očekivao”.¹¹¹ U veličanju i opravdanju rata učestvovali su mnogi više ili manje znani i neznani nemački profesori (filozofi, sociolozi, ekonomisti, istoričari, teolozi...) i intelektualci.¹¹²

* * *

Apel i Deklaracija postigle su opštu nacionalnu saglasnost. Od samog početka rata gotovo celokupna nemačka naučna i kulturna elita, pored toga što je podržala rat, angažovala se u opravdavanju i legitimisanju rata i ratnih ciljeva Kajzerrajha. Kulturno udruženje nemačkih naučnika i umetnika [*Kulturbund deutscher Gelehrter und Künstler*], sa oko hiljadu članova, postavilo je sebi za cilj očuvanje duha nacionalne harmonije i teritorijalne ekspanzije s početka rata.

Za očuvanje „Ideja iz 1914” sa unapred upisanih 400 članova 1914, formalno je osnovano 28. novembra 1915. „Nemačko društvo 1914” [*Deutsche Gesellschaft 1914*], čiji su članovi bili u širokom političkom spektru istaknuti predstavnici politike, privrede, nauke i kulture.¹¹³ Iako statutom ograničeno na 1.000 članova 1916. je imalo nešto iznad 1.200 članova. Nemačko društvo 1914. je bilo blisko kancelaru Holvegu i vicekancelaru Jagovu (Gottlieb von Jagow, 1863–1935), koji su uz pomoć njega nastojali da održe i ojačaju „Duh 1914” (politički i vojni kurs, unutrašnje jedinstvo nacije i patriotizam sa početka rata), a time i ratne pretenzije. Predsednik društva bio je državni sekretar Imperijalnog kolonijalnog ureda Vilhelm Zolf (Wilhelm Solf, 1862–1936). U uvodnom govoru je naglasio: „... želimo sačuvati duh 1914! To jest, duh koji je animirao naš narod dok je krenuo u ovaj rat, ispunjen čvrstom voljom da brani otadžbinu, da štiti i čuva rad, nasleđe naših očeva (...)”. Najveći pokrovitelj društva bio je industrijalac Robert Boš (Robert Bosch, 1861–1942).¹¹⁴

110 T. Mann /1979/: *Tagebücher 1918–192*, Frankfurt: S. Fischer, p. 10; nav. prema: G. Krebs /1995/: *La question d'Alsace-Lorraine*, pp. 75–89, par. 1–2.

111 L. Wiese /1886/: *Erinnerungen und Amtserfahrungen*, Berlin –in: *Das Deutsche Kaiserreich*, p. 181 ff; nav. prema: K. Gilbert, B. Poloni: *op. cit.*, pp. 138–162, par. 41.

112 W. Schneider: „Gegen die ‘Zivilisationsliteraten’”, *Deutschlandfunk*, 04. 04. 2010.

113 Članovi društva su, između ostalih, bili: Ernst Trelč, Fridrih Majneke, industrijalci Albert Belin (Albert Ballin, 1857–1918), Gustav Krupp (Gustav Krupp, 1870–1950), Valter Ratenau (Walther Rathenau, 1867–1922), socijalisti Paul Lens (Paul Lensch, 1873–1926), August Viig (August Winnig, 1878–1956), general-pukovnik Helmut grof Moltke i admiral fon Holcendorf (Henning von Holtzendorff, 1853–1919), novinar i od 1940. profesor na Univerzitetu u Kolumbiji Ernst Jekh (Ernst Jäckh, 1875–1959) i mnogi drugi. K. Klemperer: *op. cit.*, p. 50.

114 B. Sösemann /1993/: „Jenseits von Partei und Parlament – W. Rathenaus ‘aufbauende Ideenpolitik’ in der ‘DG 1914’”, preneto u: *Solon-line*, 28. 03. 2008.

Jedan broj propagatora i podržavaoci rata u političkoj eliti, akademskoj zajednici i intelektualnom i verskom korpusu su kasnije – nakon što je enuzijazam za rat splasnjavao – menjali mišljenje. To se dešavalo, pre svega, kada su se susreli sa: (1) do tada nezabeleženim masovnim pogibijama i ratnom surovošću; (2) dugotrajnim i iscrpljujućim rovovskim bitkama (posebno na Zapadnom frontu) bez i najmanjeg nagoveštaja o njegovom ishodu; (2) gubitkom na ratištu svojih najbližih; (3) oskudicama u snabdevanju u gradovima i česte gladi u gotovo celoj Nemačkoj i Austriji; (3) osudama, suprotno očekivanjima iz celog sveta, nemačko-austrougarskih poteza i zvarstava nad civilima; (4) nakon što je za prva tri meseca rata (do novembra 1914) na zapadnom frontu od Severnog mora do planine Vož (Vosges), mimo očekivanja, na „nemačkoj strani palo ili ranjeno pola miliona vojnika”; (5) regrutovanja za vojnu službu 85% svih muškaraca vojnog uzrasta (od 18 do 49 godina, oko 13 miliona);¹¹⁵ i (6), *napokon kao ključni razlog*, umesto očekivane brze nemačke „temeljite pobede” (Zombart) [što je bila refleksija Šlifenovih ideja koju je propagirala kulturna elita], kada su se suočili najpre s neizvesnošću ishoda pokrenutog ratnog poduhvata i naposljetku s porazima. Ali opšti dug (odnos prema ratu, krivici za rat i slično) ostala je dominantna paradigma maltene do današnjih dana. Rasprava o tome, kao i rasprava o posledicama *Duha 1914.* i nemačkog poraza na stanje u nemačkom posleratnom društvu (Vajmarskoj republici), koje je u kontinuitetu s Kajzerrajhom direktno završilo u nacizmu, masovnim zločinima i Holokaustu, izlazi iz okvira ovog rada.

„Ideje iz 1914” u svetu su doživele politički i propagandni neuspeh. Izložena argumentacija bila je krajnje kontraproduktivna u zemljama kojima je bila namenjena (neutralnim i Sjedinjenim Američkim Državama). Nemačka je – bez obzira na savezničku propagandu – bila viđena kao izazivač i pokretač rata. Takođe je bila viđena da su Nemačka i Austrougarska vodile rat protiv civila u kojem su njihove vojske izvršile stravične zločine. Nemački istoričar Klaus Švabe (Klaus Schwabe) protagonistima i propagatorima rata oglašanim u „Idejama iz 1914”, nakon poraza i napada naknadne pameti, prigovara da „nisu ništa ponudili u smislu konkretnih ciljeva spoljne politike” (što u potekstu stoji da su doprineli gubitku rata i da su izgubili propagandni rat), već su im usta bila puna pojmova svenemački/pangermanski [„Alldeutsch”], aneksija [„Annexion”], ekspanzija [„Expansion”], svetska sila [„Weltmacht”] i svetska politika [„Weltpolitik”]. Švabe im, takođe, prigovara da su poistovetili nemačku kulturu i nemački militarizam (koji stavlja pod navodnike).¹¹⁶ Što, inače, i bez navodnika, najblaže rečeno nije bilo daleko od istine. Ali Švabe previđa ili ne može da prizna da su oni, *opijeni mitom o nemačkoj nepobedivosti*, bili sigurni u ratnu pobedu.

Klaus Švabe, takođe, previđa da su se pojmovi i ideje koje su promovisale „Duh 1914”, nisu izrodili na početku rata, već su oni u carstvu bili, kao što smo videli, vladajuća (ili dominantna) paradigma gotovo ceo vek, a neke i više od jednog veka, pre 1914. godine. Švabe, takođe, previđa da su aneksionistički zahtevi i ekspanzionistički ciljevi eksplicitno izloženi u mnogim memorandumima imali, pored podrške vladajuće političke elite (Holvegov Septembarski program), i široku podršku od strane

115 D. H. Schumann: *op. cit.*, pp. 9–10.

116 K. Schwabe /1966/: *op. cit.*, pp. 106–109.

političkih partija, ključnih interesnih grupa i masovnih organizacija carstva (Pangermanske lige, Nemačkog kolonijalnog društva, Nemačke mornaričke lige, Nemačke vojne asocijacije, Kifhojzenfunda i mnogih drugih društava).

Ideje izložene u „Avgustovskom iskustvu” – imajući u vidu bezrezervnu podršku intelektualne elite ratu a njenog znatnog dela i Klas-memorandumu – samo su bile odraz opšteg stanja u Nemačkoj. Kad je reč o gubitku propagande, ne samo Švabe nego i većinski deo nemačke intelektualne elite, kao uzrok tome preskače nemačke i austrougarske zločine počinjene protiv civila. Odsustvo sagledavanja činjenica doprinelo je da je poraz, kojem se nisu ni u snu nadali (posebno ako imamo u vidu da je Nemačka na Istočnom ratištu nakon potpisivanja Brest-litovskog mira 3. marta 1918. vojnički solidno stajala), ostavio neizbrisiv trag u nemačkom društvu. Zvanična propaganda je uveravala narod u proleće i leto 1918. da je vrlo blizu da dobije rat.¹¹⁷ Porazu Nemci ne samo da se nisu nadali nego ga nisu, ni nakon više od sto godina, prihvatili. Versajski ugovor je u nemačkoj političkoj klasi, kulturnim elitama, historiografiji i javnom mišljenju smatran „nakazom mirovnih” pregovora i ugovora.¹¹⁸

* * *

I, na kraju, *Duh 1914*, je pokazao da su u Nemačkoj na videlo dana izašla stara, u političkoj, kulturnoj i vojnoj eliti i interesnim grupama dugo kuvana i široko prihvaćena, nacionalna, politička i imperijalistička stremljenja osvajačkih ratnih ciljeva. Aneksiju su podržala trgovinska i industrijska udruženja kao i mnogobrojni klubovi i udruženja sa tradicijom još od pruskih vremena. Otuda, nije iznenađenje što su „praktično sve zainteresovane strane [na političkoj, društvenoj i privrednoj sceni] očekivale neku vrstu teritorijalne revizije u korist Nemačke”. One su se kretale od „neformalnog suvereniteta ili direktne aneksije (...) Velika većina intelektualaca – od liberala kao što su Zombart,¹¹⁹ Majneke, Tenis i Zimel do konzervativaca kao što su Harnak, Plenge i Zeberg [kao i mnogih drugih] – favorizovala je neki oblik uključivanja [anektiranih pokrajina/zemalja] u nemačku ‘narodnu zajednicu’ (*Volksgemeinschaft*).”¹²⁰ Zajednicu u osnovnim crtama shvaćenu – koju je tokom vremena pripremila duhovna klima – onako kako ju je u svom javnom nastupu predstavio kajzer Vilhelm II u govorima „nemačkom narodu” održanim početkom avgusta: političko, versko, klasno, socijalno i regionalno jedinstvo Nemaca. Zatim, žrtvovanja za zajednicu i narodno (nacionalno) jedinstvo, bez obzira na društveni status, socijalno poreklo i mesto življenja. Te ideje će kasnije dograditi i operacionalizovati drugi.

117 A. Mombauer /2013/: *Uzroci Prvog svetskog rata*, Beograd: Clio, p. 35.

118 J.-M. Guieu: „Les Allemands et la Société des nations (1914–1926)”, *Sirice*: <http://irice.univ-paris1.fr/spip.php?article711>

119 Zombart kaže: „... onda ćemo za sebe uzeti onoliko teritorije koliko nam izgleda da je nužno”. V. Zombart: *op. cit.*, p. 140.

120 E. Kurlander: „Review of Bruendel, Steffen, ‘Volksgemeinschaft oder Volksstaat...: Die ‘Ideen von 1914’ und die Neuordnung Deutschlands im Ersten Weltkrieg’”, *H-German, H-Net Reviews*, March, 2005.

Nemačkim intelektualcima, propagatorima i pristalicama rata ostavljena je sloboda da se u „Idejama iz 1914” uključe u duhovni rat [Krieg der Geister] i da ga politički, naučno i filozofski obrazlože (što je i činjeno). Taj posao je „poveren” kome drugom osim univerzitetskim nastavnicima, piscima, naučnicima, teolozima, publicistima, novinarima – koji si gotovo ceo jedan vek zdušno učestvovali u stvaranju njegovih osnovnih političkih, vrednosnih i strateških načela. Spisak nemačke naučne i kulturne elite koja je podržavala mit o nemačkoj *posebnosti*, *izuzetnosti* i vojnoj *nepobedivosti* bio je podugačak. To je značilo izrastanja Nemačke u svetsku silu, stvaranje kolonijalnog carstva, prodor na Istok i Jugoistok, a time i aneksiju osvojenih tuđih teritorija. Na tom spisku su se, u većoj ili manjoj meri, našla ključna imena privrednog razvoja i velika imena nemačke nauke, filozofije i kulture, a među njima, kao što smo videli, u ključnim aspektima nemačke politike i Maksa Vebera.¹²¹

BIBLIOGRAFIJA

- Antolović M. /2016/: Ideje iz 1914: nemački intelektualci i legitimacija politike Nemačkog rajha tokom Prvog svetskog rata”, *Etnoantropološki problemi*, n. s. god. 11 sv. 1, 264–286.
- Antolović M. /2017/: *Istoriografija i politika: Intelektualna biografija Fridriha Majnekea*, Beograd: Albatros Plus – IES.
- Assheuer T.: „Thomas Mann: Krieg veredelt den Menschen”, *Die Zeit*, Nr. 10/2010.
- Baumann A.: „Beckstein warnt vor Serben-Gewalt”, *Die Welt*, 29. 03. 1999.
- Blackbourn D. /1988/: *The Long Nineteenth Century. A History of Germany, 1780/1918*, New York – Oxford: Oxford University Press.
- Bormann P.: „Thronrede Kaiser Wilhelms II. vor den Abgeordneten des Reichstags, 4. August 1914”: https://www.1000dokumente.de/index.html?c=doku-ment_de&dokument=0081_kwi&object=context&l=d
- Bruch R. vom /2016/: Die deutsche ‚Gelehrte Welt‘ am Kriegsbeginn und der ‚Aufruf der 93‘, *Acta Historica Leopoldina*, Nr. 68, pp. 19–29.
- Bruch R.: „Die Berliner Universität im Ersten Weltkrieg: ‚Erster geistiger Waffenplatz Deutschlands‘”, *Der Tagespiegel*, 05. 06. 2014.
- Bruendel S. /2004/: Die Geburt der ‚Volksgemeinschaft‘ aus dem ‚Geist von 1914‘. Entstehung und Wandel eines ‚sozialistischen‘ Gesellschaftsentwurfs –in: *Wirkung und Wahrnehmung des Ersten Weltkriegs*, pp. 29–58. URL:<<http://www.zeitgeschichteonline.de/md=EWK-Bruendel>>
- Chatzoudis G.: „Der Aufruf ‚An die Kulturwelt‘ – ‚Eine trotzig Überreaktion‘”, (Interview mit Jürgen von Ungern-Sternberg), *L.I.S.A.*, 18. 11. 2014.
- Der Aufruf ‚An die Kulturwelt!‘: http://www.peterlang.com/download/extra-ct/76056/extract_264167.pdf
- Erklärung der deutschen Hochschullehrer im Oktober 1914: <http://histmath-heidelberg.de/zitat/erkl1914.htm>
- Erklärung der Hochschullehrer des Deutschen Reiches: https://de.wikisource.org/wiki/Erkl%C3%A4rung_der_Hochschullehrer_des_Deutschen_Reiches
- Evera S. Van /1984/: Cult of the Offensive and the Origins of the First World War, *International Security*, Vol. 9, No. 1, pp. 58–107.

121 M. Veber /2006/: Pitanje zaključenja mira – u: *Politički spisi*, Beograd: Filip Višnjić, pp. 117–126.

- Fischer F.: „Jetzt oder nie – Die Julikrise 1914”, *Der Spiegel*, 21/1964.
- Fišer F. /1985/: *Savez elita*, Beograd: Nolit.
- Fišer F. /2014/: *Posezanje za svetskom moći: politika ratnih ciljeva carske Nemačke 1914–1918*, Beograd: „Filip Višnjić”.
- Flasch K. /2000/: *Die geistige Mobilmachung. Die deutschen Intellektuellen und der Erste Weltkrieg*, Berlin: Verlag.
- Foley R. T. /1999/: *Attrition: its theory and application in German strategy, 1880–1916*, Thesis (Ph.D.), University of London.
- Gauss C. /1915, 2013/: *The German Emperor as Shown in his Public Utterances*, New York [EBook #43666].
- Gilbert K.; Poloni B. /1994, 2018/: Die Ära Bismarck, 1870–1890 – in: *Volk, Reich und Nation 1806–1918: Texte zur Einheit Deutschlands in Staat, Wirtschaft und Gesellschaft*, Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, pp. 138–162.
- Große Kracht K. /2004/: Kriegsschuldfrage und zeithistorische Forschung in Deutschland. Historiographische Nachwirkungen des Ersten Weltkriegs – in: *Wirkung und Wahrnehmung des Ersten Weltkriegs*, pp. 61–81. URL:<<http://www.zeitgeschichteonline.de/md=EWK-Bruendel>>
- Guiou J.-M.: „Les Allemands et la Société des nations (1914–1926)”, *Sirice*: <http://irice.univ-paris1.fr/spip.php?article711>
- Hayek F. A. /1944, 2001/: *The Road to Serfdom*, New York: George Routledge & Sons.
- Hillgruber A. /1986/: *Zweierlei Untergang: Die Zerschlagung des Deutschen Reichs und das Ende des europäischen Judentums*, Berlin: Siedler.
- Himmelreich J.: „Michael Vollmer: ‘Die Macht der Bilder – Thomas Mann und der Erste Weltkrieg’”, *Deutschlandfunk*, 11. 08. 2014.
- Hoeres P. /2002/: Ein dreißigjähriger Krieg der deutschen Philosophie? Kriegsdeutungen im Ersten und Zweiten Weltkrieg –in: *Erstwer Weltkrieg: Ein Vergleich*, Bruno Thoß / Hans-Erich Volkmann (Hgg.) Schöning, pp. 471–495.
- Holcer A. /2015/: *Dželatov smešak: Nepoznati rat protiv civilnog stanovništva 1914–1918*, Novi Sad: Prometej; Beograd: RTS.
- Holzer A.: „Der Krieg gegen Zivilisten. Fotografien aus dem Ersten Weltkrieg”, *Kakanien*, 23. 12. 2002.
- Holzer A.: „Fotos belegen brutalen Krieg gegen Zivilbevölkerung”, *Focus*, 28. 08. 2014.
- Janc O. /2014/: *14. Veliki rat*, Novi Sad: Prometej; Beograd: RTS.
- Janz O. /2007/: Der Krieg als Opfergang und Katharsis. Gefallenenbriefe aus dem Ersten Weltkrieg –in: *Themenportal Europäische Geschichte*: <www.europa.clio-online.de/essay/id/fdae-1333>.
- Jaraus K. H. /2012/: The illusion of limited war: chancellor Bethmann Hollweg’s calculated risk, July 1914, *Historical Social Research, Supplement*, 24, pp. 53–79: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-379196>.
- Jörn L. /2006/: Über Nacht sind wir zur radikalsten Demokratie Europas geworden – Ernst Troeltsch und die geschichtspolitische Überwindung der Ideen von 1914v” – in: *Geschichte durch Geschichte überwinden*, Troeltsch-Studien: N.F., 1, pp. 205–230.
- Kaiser D. E. /1983/: Germany and the Origins of the First World War, *Journal of Modern History*, Vol. 55, No. 3, pp. 442–474.
- Kaiser Wilhelm II on German Interests in China; https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Kaiser_Wilhelm_II_on_German_Interests_in_China.

- Kazimirović M. – Hautman H. /2015/: *Krvavi trag Velikog rata*, Novi Sad: Prometej; Beograd: RTS.
- Kedar A. /2010/: *National Socialism Before Nazism: Friedrich Naumann and Theodor Fritsch, 1890–1914*, Berkeley: University of California.
- Kjellén R. /1915/: *Die Ideen von 1914. Eine weltgeschichtliche Perspektive*, Leipzig.
- Kleiser P. B. /2014/: Debatten über den Ersten Weltkrieg, *Emanzipation*, Jg. 4, Nr. 1, pp. 61–76.
- Klemperer K. Von /1957, 1968/: *Germany's New Conservatism: Its History and Dilemma in the Twentieth Century*, Princeton University Press.
- Krebs G. /1995/: La question d'Alsace-Lorraine –in: *La naissance du Reich*, Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, p. 75–89.
- Krebs G., Poloni B. /1994/: *Volk, Reich und Nation 1806–1918*, Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, pp. 190–214.
- Kruse W. „Kriegsideologie und moderne Massenkultur“, bpb, 6. 05. 2013.
- Kurlander E. „Review of Bruendel, Steffen, 'Volks-gemeinschaft oder Volksstaat: Die 'Ideen von 1914' und die Neuordnung Deutschlands im Ersten Weltkrieg'“, *H-German, H-Net Reviews*, March, 2005; URL: <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=10315>
- Leicht R. „Wann darf der Helm blau oder grün sein?“, *Die Zeit*, 50/1991.
- Llanque M. /2015/: The First World War and the Invention of 'Western Democracy', *Germany and 'the West' The History of a Modern Concept*, Bavaj, R. & Steber, M. (Eds.), New York – Oxford: Berghahn, pp. 69–80.
- Luft S. H. /2007/: Germany's Metaphysical War. Reflections on War by Two Representatives of German Philosophy: Max Scheler and Paul Natorp –in: *Themenportal Erster Weltkrieg*: URL: <http://www.erster-weltkrieg.clio-online.de/2007/Article=208>
- Mahlzahn C. C.: „Suche nach Quellen“, *Der Spiegel*, 15/1999.
- Maier H. /1990/: Ideen Von 1914 – Ideen von 1939?, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 38. Jahrg., H. 4, pp. 525–526: URL:http://www.ifz-munchen.de/hettarhiv/1990_4.pdf
- Man T. /2012/: Misli u ratu – u: *O nemačkoj republici: politički spisi i govori u Nemačkoj*, Beograd: Albatros plus, Službeni glasnik, 5–18.
- Manifeste. Geschichte und Gegenwart des politischen Appells /2010/ Johanna Klatt, Robert Lorenz (Hg), Bielefeld: Verlag.
- Metan Gi /2017/: *Rusija – Zapad: hiljadu godina rata*, Novi Sad: Akademska knjiga; Beograd: Informatika.
- Milne N.: „The 'Rape of Belgium' Revisited“: <http://www1centenary.oucs.ox.ac.uk/?p=2793>
- Milojević M. /1988/: Povreda ženevskih i haških kovencija u Srbiji –in: *Srbija 1917*, zbornik radova, knj. 6, Beograd: Istorijski institut SANU.
- Mombauer A. /2013/: *Uzroci Prvog svetskog rata*, Beograd: Clio.
- Mommsen W. J. /1969/: Die Regierung Bethmann Hollweg und die öffentliche Meinung 1914–1917, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 17. Jahrg., H., 2, pp. 117–159: URL: <http://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/>
- Naumann F. /1916 [1915]/: *Central Europe*, London: P.S.King.
- Nolte E. „Die Vergangenheit, die nicht vergehen will“, *FAZ*, 6. 06. 1986.
- Nordhues J.: „Die Barbarei der Bildung“, *Literaturkritik*, Nr. 7, Juli 2014.
- Ostkämper F. /2014/: Vor 100 Jahren 'Soldaten für Kaiser und Vaterland – Höxteraner Juden im Ersten Weltkrieg', *Höxter-Corvey*, September / Oktober 2014, pp. 6–12.

- Paddock T. R. E. /2010/: *Creating the Russian Peril: Education, the Public Sphere, and National Identity in Imperial Germany, 1890–1914*, Rochester NY: Camden House.
- Paech N.: „Deutschland wird am Hindukusch verteidigt“?: http://www.frsh.de/fileadmin/schlepper/schl_32-2/s32_22-23.pdf
- Pleitner, B. /2014/: Alldeutscher Verband –in: *Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, URL: ome-lexikon.uni-oldenburg.de/p32854.
- Plenge J. /1916/: *1789 und 1914: Die Symbolischen Jahre in der Geschichte des Politischen Geistes*, Berlin: J. Springer: http://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=951
- Pross H. /1959, 1983/: *Die Zerstörung der deutschen Politik, Dokumente 1871–1933*, Frankfurt/M.
- Rajs A. /2000/: *O zločinima Austrougara–Bugara–Nemaca u Srbiji: 1914–1918*, Beograd: Istorijski muzej Srbije.
- Ringer F. K. /1969/: *Decline of the German Mandarins: The German Academic Community, 1890–1933*, Cambridge: Harvard University Press.
- Ringmar E. /2018/: ‘The Spirit of 1914’: A Redefinition and a Defense, *War in History*, Vol. 25 (1), pp. 26–47.
- Roesler K. /1967/: *Die Finanzpolitik des Deutschen Reiches im Ersten Weltkrieg*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Röhl J. S. „Wie Deutschland 1914 den Krieg plante”, *Suddeutsche Zeitung*, 5. 03. 2014.
- Schneider W. „Gegen die ‘Zivilisationsliteraten’”, *Deutschlandfunk*, 04. 04. 2010.
- Schumann D. H. /2004/: Gewalterfahrungen und ihre nicht zwangsläufigen Folgen. Der Erste Weltkrieg in der Gewaltgeschichte des 20. Jahrhunderts –in: *Wirkung und Wahrnehmung des Ersten Weltkriegs*, pp. 7–27.
- Schwabe K. /1961/: Zur politischen Haltung der deutschen Professoren im ersten Weltkrieg, *Historische Zeitschrift*, Vol. 193, Iss. 1, pp.601–634.
- Schwabe K. /1966/: Ursprung und Verbreitung des alldeutschen Annexionismus in der Deutschen proecessorenschaft im Ersten Weltkrieg, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 14. Jahrgang, Heft 2, pp. 105–138.
- Sösemann B. /1993/: Jenseits von Partei und Parlament – W. Rathenaus ‘aufbauende Ideenpolitik’ in der ‘DG 1914’.,: preneto u: *Solon-line*, 28. 03. 2008: <http://www.solon-line.de/2008/03/28/jenseits-von-partei-und-parlament-w-rathenaus-aufbauende-ideenpolitik-in-der-dg-1914/>
- Steigmann-Gall R. /2008/: Religion and the churches –in: *Nazism of German*, Caplan, Jane (Eds.), Oxford; New York: Oxford University Press, pp. 146–167.
- Stromberg R. /1979/: Max Weber and World War 1: Culture and Politics, *Dalhousie review*, Vol. 59, no, 2, pp. 350–358.
- Šijaković B. /2016/: *Otpor zaboravu*, Foča – Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet Svetog Vasilija Ostroškog i Hrišćanski kulturni centar Dr Radovan Bigović.
- The President of the German Delegation (Brockdorff-Rantzau) to the President of the Peace Conference (Clemenceau), Versailles, May 28, 1919: <https://history.state.gov/historical-documents/frus1919Parisv06/d88>
- Traub R.: „Der Sündenfall der SPD”, *Spiegel online*, 24. 09. 2013.
- Ullrich V.: „Krieg der Worte, Kampf der Bilder”, *Die Zeit*, Nr. 27/2004.
- Veber M. /2006/: O temi ‘krivice za rat’ – u: *Politički spisi*, Beograd: Filip Višnjić.
- Veber M. /2006/: Pitanje zaključenja mira – u: *Politički spisi*, Beograd: Filip Višnjić.

- Verhey J. /2004/: *The Spirit of 1914. Militarism, Myth and Mobilization in Germany*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Vinçon H. /2014/: Kriegsworte 'Deutschland bringt die Freiheit' Annotationen zum historischen Kontext der Rede Frank Wedekinds am 18.9.1914 in den Münchner Kammerspielen, *Revista de Estudos Almãest*, n°5, pp. 77–102.
- Widmann A.: „Geistige Mobilmachung“, *Franfurkter Rundschau*, 10. 06. 2014.
- Wile F. W.: „Germany Goes Singing to War; in Trains Labeled 'Special to Moscow,' 'Excursion to Paris'; Eager for Our Approval“, [Scheveningen, Holland, Aug. 7.] *The New York Times*, 8. 08. 1914.
- Zombart V. /2018/: *Trgovci i junaci: patriotska promišljanja*, Beograd: Društvo za privrednu istoriju i Institut za evropske studije.
- „Vor 95 Jahren: Das 'Lied der Deutschen' wird Nationalhymne“, bpb, 11. 08. 2017.
- „War Spirit Stirs Berlin to Frenzy; Singing Patriotic Songs, Crowds Throng the Streets Awaiting the Kaiser“, *The New York Times*, July 27, 1914.
- „Krieg bedeutet Frieden“: <http://www.falky.de/AkgB/M2.html>

Slobodan Vuković*

MOBILIZATION FOR THE WAR IN THE SECOND REICH AND „IDEAS FROM 1914“

SUMMARY

The article analyzes the political and social climate in German society at the time of the outbreak of the Great War and the intellectual elite's reaction to the war. All interest groups were to be declared defensive in all interest groups the Reich was „besieged“ by the Entente forces and it had to defend against the „barbaric east“. The war euphoria pervaded all strata of society, based on the myths of German military invincibility and cultural excellence. The whole society was convinced of the war victory. The war was interpreted as a „German revolution“, as a victory of the „German soul“ and „culture“. The intellectual elite loyal to the monarchy and the Kaiser supported the war. The war was interpreted as a conflict of the ideals of the French Revolution (freedom, equality, brotherhood), as opposed to the „Idea of 1914“ (duty, order, justice) and thus justified and legitimized. „Ideas from 1914“ are, in short, grounded against English „merchant souls“, French „Gallic superficiality“ and „Slavic despotism“. The „Ideas of 1914“ gave birth to an Appeal to a civilized world in which German intellectuals show solidarity with the German army, denying that Germany provoked the war, violated the neutrality of Belgium and that its army committed crimes and cultural barbarism.

Russia and Serbia are blamed for the war. Russia's goal was to increase world power on the ruins of Austria and Germany and to establish hegemony over the South Slavic people.

The war brought to light the old war goals that were widely accepted by political, military and cultural elite and interest groups. These goals were threefold and were directed to the West, East and Southeast. The intellectual elite – in addition to the economic elite, trade and industrial associations and numerous clubs – supported the policy of war goals and

advocated the territorial annexation and growth of Germany into a world power, the creation of a colonial empire and penetration into the East and Southeast. Enthusiasm for the war waned after facing war atrocities, protracted trench battles, loss of loved ones, shortages and material hardships, conscription for the army of 13 million inhabitants and, above all, defeats, which the Germans did not hope for, nor did they, after more than a hundred years, accept. In the first six months of the war alone, between 35,000 and 40,000 civilians (mostly Serbs) were hanged and executed in the Balkans. After a hundred years, modern Germany apologized for the crimes committed in Belgium, but not, like Austria, for the crimes of its armies committed in the East and Southeast.

Keywords: Great War, intellectual elite, Ideas from 1789, Ideas from 1914, militarism, war goal, annexation.